

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗМІСТУ ФОРМ І МЕТОДІВ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ У СТАРШОКЛАСНИКІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

Зростає роль школи в формуванні відповідальності дітей і молоді за історичну долю країни і всебічний прогрес українського суспільства.

Цілеспрямований процес формування ціннісного ставлення до природи у старшокласників сільської загальноосвітньої школи в усіх видах навчальної суспільно корисної діяльності і спілкування з природою складають сутність екологічної освіти і виховання, які конкретизують і поглиблюють основну ціль – формування екологічної культури старшокласника.

При удосконаленні змісту форм і методів формування ціннісного ставлення до природи у старшокласників сільської школи нами враховано той факт, що ставлення до природи має три аспекти виховання. **Перший** виражає ставлення до природи як предмета матеріального виробництва, об'єкта праці і життєдіяльності людини. **Другий** – як ставлення до особистих природних даних, до свого організму, який включений в систему екологічної взаємодії. **Третій** показує ставлення людей до діяльності, зв'язаної з вивченням і охороною навколишнього природного середовища [1].

Принципове значення в педагогіці і психології має положення про те, що ставлення до природи набуває категорії ціннісного тільки при умові всебічного екологічного виховання особистості з дошкільного віку до глибокої старості [2].

Опираючись на викладені вище підходи, нами визначено ціннісне ставлення до природи як свідомий вибір зв'язків (старшокласників) з різними природними об'єктами і явищами. Природними об'єктами в цьому випадку є сама природа, екосистеми і геосистеми, власне людина як природна істота. Крім того, в систему ціннісного ставлення до природи включаються ставлення до діяльності, зв'язаної з використанням та охороною природи. Названі ставлення проявляються у вигляді необхідності, а також емоцій, симпатії, прив'язаності, любові, байдужості, ворожнечі, антипатії тощо.

Ціннісне ставлення до природи – це здатність і можливість старшокласника сільської школи свідомо, а значить, цілеспрямовано, добровільно, виконувати вимоги і вирішувати задачі морального вибору, досягаючи певного економічного результату. Метою поведінки учнів старших класів повинні бути такі вчинки, які спрямовані на підтримку відтворюючих сил природи, нанесення найменшої шкоди її естетичним і матеріальним цінностям, на збереження природи для майбутніх поколінь. Добровільне, вільне дотримання моральних вимог, зв'язаних з відношенням до природи, передбачає розвинуту переконаність в необхідності такої поведінки, а не страх за можливе осудження з боку оточуючих. Саме переконаність дозволяє особистості старшокласника протидіяти будь-яким впливам, а також долати свої потяги і сумніви, які не відповідають екологічній необхідності.

Ціннісне ставлення до природи, як внутрішня якість особистості, є

поєднанням раціонального і емоційного, гармонійне поєднання розуму і почуття. Формування ціннісного ставлення до природи у старшокласників сільської школи зв'язане з такими якостями, як цілеспрямованість, зібраність, вміння мобілізувати свої можливості, самоконтроль, передбачення ближніх та віддалених наслідків своїх дій в природному середовищі, критичне ставлення до себе та інших [3]. Вчителю необхідно знати, що екологічна відповідальність, як і інші явища соціальної відповідальності, виражається в таких емоційних станах, як турбота, занепокоєння, старанність, тривога, напруженість, хвилювання, зосередженість, сумнів та ін.

Ціннісне ставлення старшокласника до природи ми розглядаємо як аспект утвердження відповідальності в якості стійкої риси характеру особистості.

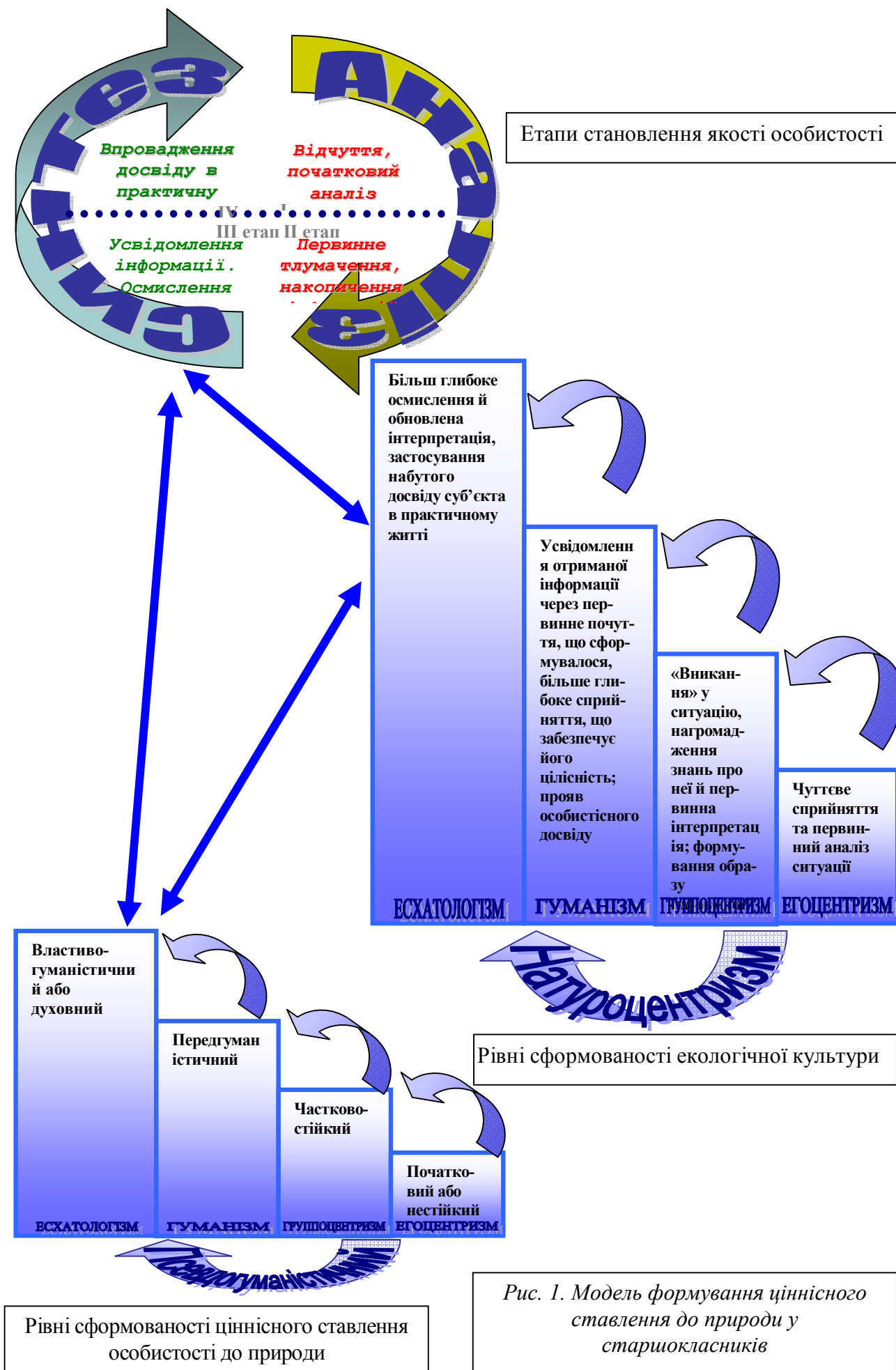
Ціннісне ставлення до природи як внутрішня якість, як елемент свідомості є формою прийняття системи відповідальної залежності людини і природи. Вона характерна в вищій мірі позитивним відношенням до суспільних потреб і заснована на глибокому розумінні своїх вчинків, в усвідомленні своєї цінності і соціальної ролі в екологічній ситуації.

У реальному житті між ціннісним ставленням до природи, як рисою особистості і безвідповідальністю як її антиподом існує багато переходів. Старшокласники сільської школи можуть мати відповідальне доручення в справі охорони природи, але відноситься до нього халатно; можуть знати, як потрібно поводитися в тій чи іншій екологічній ситуації, але не втілити свої дії в реальний вчинок; можуть бути наділені рядом обов'язків, але не мати достатніх можливостей для прийняття екологічних рішень. Можлива й така ситуація, коли учні старших класів сільської школи добросовісно виконують всі норми і правила, але реалізують свою діяльність як простий вчинок, а не як ціннісне ставлення. Найбільш цінна така позиція, коли в конкретній екологічній ситуації старшокласники ведуть себе активно, творчо. Школа покликана максимально використовувати зв'язки кожного учня з колективним життям, всі наявні в її розпорядженні можливості для створення передумов формування ціннісного ставлення до природи, забезпечувати залучення учнів старших класів в широку систему відповідальної залежності в умовах навчальної, ігрової, трудової, професійної діяльності.

В навчально-виховному процесі учитель повинен враховувати всі можливі ступені ставлення старшокласників і знаходити відповідні способи оцінки, заохочення, засудження, переконання учнів, розвивати їх здібності та готовність стати суб'єктом ставлення в цілому та ціннісного ставлення до природи зокрема.

Ефективність формування ціннісного ставлення до природи у старшокласників сільської школи залежить від того, наскільки в навчально-виховному процесі будуть враховані основні складові перебудови суспільних відносин в компонентах внутрішньої структури особистості: суспільні відносини – потреби – інтереси – цілі – мотиви – установки – ціннісні орієнтації. Кожна складова частина зображеної послідовності має відносну самостійність. Формування ціннісного ставлення до природи відображається в тому, щоб найбільш повно перетворити суспільну необхідність збереження природи у внутрішні потреби та інтереси школярів [4].

У результаті висвітлення мети та завдань експериментальної роботи ми обґрунтували модель формування ціннісного ставлення до природи у старшокласників сільської школи, метою моделі є зміна ставлення до природи крізь призму духовності за умови відновлення цілісності сприйняття, наслідком чого є зміна ставлення до навколишнього світу. В основу педагогічного моделювання діяльності покладена детермінованість за складної взаємодії образу, мети, засобу та результату організації професійної діяльності учнів стосовно природи. Якщо не абсолютизувати який-небудь із елементів ланцюжка діяльності і виходити з того, що результати діяльності прямо залежать від характеру всіх її ланок, то з позицій системного підходу можна представити педагогічну модель процесу формування ціннісного ставлення до природи (рис.).

Нами виділено чотири етапи становлення якостей особистості у контексті ціннісного ставлення до природи, які є основою формування ціннісного ставлення до природи у старшокласників. Зазначені рівні у ставленні до Природи відповідають: дитинству і юності – егоцентризм, групоцентризм, зрілості та мудрості – гуманізм, есхатологізм, що проявляється як перевага антропоцентризму з рівня отроцтва, коли людина починає «вникати» у ситуацію, аналізувати її, однак, він може проявлятися і як своєрідне «зависання» (зупинка в розвитку ідеї).

Відповідним рівням відповідають етапи соціалізації людини, за Б. Братусем: егоцентризм, групоцентризм, гуманізм, есхатологізм. Отже, на нашу думку, про ціннісне ставлення до природи у старшокласників сільської загальноосвітньої школи можна говорити тільки на переході групоцентричного та гуманістичного етапів соціалізації особистості [5; 6]. Модель ціннісного ставлення включає єдність почуття, образу, змісту, мотиву, діяльності в формуванні старшокласниками власного екологічного способу життя.

Згідно моделі, на перехідному псевдогуманістичному рівні важливе розуміння старшокласником сільської загальноосвітньої школи глобальної єдності всього живого на Землі, яке засноване на системності Природи, співвідношенні всіх її складових, у тому числі власне його особистості. На основі емоційно-духовної атмосфери, за критерієм ціннісної дистанції, відбувається переконання старшокласника, що закони та закономірності функціонування Природи мають своє відображення в кожному конкретному його вчинку, які проявляються у повсякденному житті.

Єдність та педагогічна ефективність взаємопов'язаного комплексу «чинник-метод-форма» можлива за умови перебудови ставлення особистості до Природи чи окремим її об'єктів, що дає змогу утвердити в її свідомості абсолютно нову систему цінностей.

Розроблений нами теоретичний комплекс екологічного виховання гармонізує взаємодію системи «Природа – людина – суспільство – держава», яка базується на екологічно – значущих цінностях і пріоритетах кожної особистості.

Процес проектування методики формування ціннісного ставлення старшокласників до природи потребує розуміння особливостей шкільного соціального середовища та найближчого природного оточення у селі. Як засвідчують результати нашого дослідження шкільне соціальне середовище у сільському населеному пункті має позитивні особливості: мала наповнюваність класів полегшує налагодження гуманістичної взаємодії вчителя з старшокласниками, забезпечує умови застосуванню виховних технологій, ефективність яких розрахована на невелику кількість учнів; невеликий педагогічний колектив легше згуртувати для здійснення інноваційної діяльності, забезпечення міжпредметних зв'язків; мала кількість педагогів та учнів сприяє інтимізації психологічного клімату у школі.

Природне середовище у сільській місцевості також має свої переваги:

- наявність природних ландшафтів з різноманітною флорою та фауною забезпечує постійний безпосередній контакт старшокласників з рос-

линним і тваринним світом своєї місцевості, сприятливий для вивчення взаємозв'язків у природі;

- переважання природного середовища сприяє фізичному, психічному здоров'ю та естетичному розвитку учнів;
- утримання домашніх тварин, вирощування рослин на присадибній ділянці забезпечує дбайливе ставлення учнів до них, водночас зазначена діяльність, здебільшого, має прагматичну мету.

В усіх експериментальних класах запроваджувалась розроблена методика щодо формування у старшокласників ціннісного ставлення до Природи в умовах сільської загальноосвітньої школи. До яких належали належать:

1. Серія інтерактивних соціально-психологічних тренінгів екологічного змісту: «Моя планета»; «Цінності»; « GRAFFITI»; « Карта мозку»; « Карта асоціацій».

2. Самоаналіз ставлення старшокласників до природи на основі спеціальної програми.

3. Формування ціннісного ставлення старшокласників до природи на основі засідань екологічних клубів за програмою «Екологія+Я».

4. Творча проектна діяльність старшокласників з вирішення екологічних проблем своєї місцевості.

Отже, запропонована методика була спрямована на забезпечення особистісного розвитку старшокласників сільської загальноосвітньої школи у процесі формування ціннісного ставлення до Природи, збалансування виховного впливу на старшокласників специфіки сільського виховуючого середовища. Вони передбачали гуманізацію інформації, що надходила із середовища та гуманізацію взаємодії учнів з об'єктами природи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Захлебный А.Н., Суравегина И.Т. Экологическое образование школьников во внеклассной работе. – М.: Просвещение, 1996. – С. 84.
2. Лисенко В.П. Особливості ціннісної структури підростаючої особистості // Цінності освіти і виховання: Науково-методичний зб. / О.М. Павліченко (упор.); за заг. ред. О.В. Сухомлинської; П.Р. Ігнатенко, Р.П. Скульський (ред.); АПН України, Центр Інформ. та док. Ради Європи в Україні. – К.: Б. в., 1997. – С. 65-67.
3. Пустовіт Г.П. Теоретично-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: Монографія. – К.: Луганськ: Альма-матер, 2004. – 540 с.
4. Брушлинський Ю.К. Психология мышления и проблемное обучение. – М.: Прогрес, 1994. – С. 146.
5. Братусь Б.С. Психология моральной сознательности в контексте культуры. – М.: Менеджер, Роспедагенство, 1994. – 328 с.
6. Братусь Б.С. Моральное сознание личности. – М.: Думка, 1986. – 276 с.